

ABREVIERI LEXICOGRAFICE

- DCR₂ = Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente* (ediția a II-a), București, Editura Logos, 1997.
- DEXI = *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române* (Coordonator științific: Eugenia Dima), Editurile ARC și GUNIVAS, Chișinău, 2007.
- MDE₃ = *Mic dicționar enciclopedic* (Ediția a III-a, revăzută și adăugită), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
- MDN = Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme* (Ediția a IX-a revăzută, augmentată și actualizată), Editura Saeculum Vizual, 2007.
- NDN = Florin Marcu, *Noul dicționar de neologisme*, București, Editura Academiei Române, 1997.
- NDULR = *Noul dicționar universal al limbii române* (Autori: Ioan Oprea, Carmen Gabriela Pamfil, Rodica Radu și Victoria Zăstroiu), Ediția a III-a, București–Chișinău, Editura Litera Internațional, 2008.

Facultatea de Litere
Universitatea din București
Str. Edgar Quinet, nr. 5–7

Iulia Mărgărit

ÎN LEGĂTURĂ CU ORIGINEA EXPRESIEI *BANI GHEAȚĂ*

Principalele referiri privitoare la explicația sintagmei *bani gheață* le întâlnim, mai întâi, la Al. Graur (1970, 166) și, mult mai târziu, într-o preluare critică, la Stelian Dumitrăcel (2000, 117–122). Între aceste momente se înscrie și contribuția lui I. Berg, *Dicționar*, 39, respectiv, o consemnare-comentariu, între alte comentarii de popularizare a unor „cuvinte, expresii, citate celebre”, conform profilului special al lucrării.

În esență, intervențiile amintite au adus următoarele explicații:

După Al. Graur, *bani gheață* ar constitui o „deraiere lexicală” având ca punct de plecare expresia *bani gata*, uzuală în textele vechi. Substituția de calificative: *bani gata* / *bani gheață* s-ar explica prin intenția [ludică a] vorbitorului care, apelând la un cuvânt cu aspect fonetic destul de apropiat, „păcăleşte pe auditor și produce un efect comic” (Graur, *op. cit.*, 160).

Fără îndoială, Al. Graur are dreptate, în cazul de față, în definirea procedului, în general, dar semantismul sintagmei, înainte și după „deraiere”, nu reflectă scopul atribuit vorbitorului. De altfel, mutația de formule propusă și, mai ales, intenția care ar motiva mutația sunt respinse de către Stelian Dumistrăcel, nu numai pentru faptul că „înainte de a recurge la o explicație prin «deraiere» trebuie să urmărim istoricul cuvintelor și să vedem dacă nu există o altă explicație mai plauzibilă”, după cum propusese chiar Al. Graur, *op. cit.*, 167, ci și pentru că, în cazul sintagmei *bani gheață*, „este greu de întrevăzut vreun efect comic” (Dumistrăcel, *op. cit.*, 117). Suplimentar, adăugăm faptul că, de regulă, activitățile care au drept scop operații cu bani exclud, prin definiție, intențiile ilare (scoatem din discuție momentele festive, de felul nunților actuale, când banii îmbracă aspectul de daruri, într-un context general de agrement și de bună dispoziție). În consecință, Stelian Dumistrăcel își propune să lămurească metafora din construcția *bani gheață* asupra căreia majoritatea dicționarelor nu insistă în privința originii, limitându-se la stricta consemnare.

Apreciind secvența *bani gheață* „ca o creație pe teren românesc”, pentru a explica apariția acesteia, autorul aduce argumente privind circulația monetară în trecut, pe baza scrierilor lui Nicolae Iorga (*Negoțul și meșteșugurile în trecutul românesc* = vol. III din *Istoria românilor în chipuri și icoane*, 1906). Astfel, până la 1400, chiar boierii obișnuiau să cumpere prin „schimb în natură” iar, mai târziu, „făceau socoteala în bani de aur și zloți de argint, dar plăteau în cojoace, în vite și ogoare. Cea mai obișnuită plată trebuie să se fi făcut în capete de vită” (*Negoțul*, 77, *apud* Dumistrăcel, *op. cit.*, 118). Abia ulterior, când au început să plătească în numerar, în act se preciza respectiva modalitate: „aspri gata” (v. și precizarea lui Stelian Dumistrăcel: *bani gata*, formulă curentă în vechile documente, calc după termenul corespunzător slav: **pinzi gotovi**).

În epocile amintite, după Nicolae Iorga, banii fiind „de tot rari”, se înțelege că „încropirea unei sume pentru a plăti vreo datorie sau pentru cumpărarea de pământ presupunea *păstrarea banilor* [subl. n. – I.M.], agonisiți «ban cu ban», «puși bine»” (Dumistrăcel, *op. cit.*, 118), formula tipică acestei modalități de a aduna, dar și de a plăti, fiind „cu țârâita” (cf. *a lua bani cu țârâita*) sau *a da (a returna) banii cu țârâita*, preferându-se verbul *țârâi* pentru semnificația, extrem de sugestivă: „a curge picătură cu picătură”. Acestui verb, la nivel dialectal, îi corespunde *țârcâi* și familia lexicală: *țârcâit*, *țârcâială*, *țârcâitură*, atestate în Gl. Argeș, s.v. În același sens este amintit *picura* (figurativ) „a câștiga ceva, a se alege cu ceva”, evident în legătură cu venituri sau câștiguri derizorii: *dacă nu curge, (măcar) picură*. Toate aceste elemente de vocabular ar fi contribuit la conturarea cadrului în care a putut apărea construcția metaforică în discuție: „Înainte de pătrunderea din limba literară, în vorbire, a termenilor, pentru înțelesul figurativ

constituind reprezentări comparabile, «bani lichizi» (calc după franceză, cf. *argent liquide, somme liquide* «qui est librement et immédiatement disponible» – Robert, *Dictionnaire*, s.v.); *lichidități*, imaginea curgerii banilor într-un «depozit», urmată de blocarea mișcării lor, i-a putut conferi acestuia statutul solidificării lichidelor, numit prin *gheață* (după imaginea scurgerii picătură cu picătură a apei, având ca efect, iarna, formarea țurțurilor, a sloiurilor de gheață de la streășina casei)” (*op. cit.*, 119). În sprijinul ipotezei se invocă, prin opoziție, verbul *topi* semnificând, figurativ, „a risipi, a irosi bani, averi”. Paralelismul *gheață* 1. „depozit de apă solidificată”; 2. „depozit pecuniar”, interpretat, din punctul de vedere al realizării, „picătură cu picătură”, respectiv, „ban cu ban”, în opinia noastră, nu prezintă relevanță pentru secvența discutată, întrucât sintagma *bani gheață*, conform înțelesului indicat în dicționare, se referă la un singur moment din traseul unui fond monetar: plata. Pentru foarte scurt timp, depozitul, susceptibil de a trece de la o persoană la alta, capătă calificativul *gheață*. De aceea, presupunem că expresia nu poate fi „racordată” la asemenea „depozite” și că, la originea ei, nu s-ar afla un proces atât de laborios.

Stelian Dumistrăcel ajunge la următoarea concluzie: „«bani gheață» pare să reprezinte o metaforă a mediului cu posibilități financiare reduse, cel rural și al târgurilor” (p. 119), în vocabularul stăpânului de oi apărând un verb specific universului pastoral, în concordanță cu lexical acestuia: *a închege ceva bani* „a pune la o parte, a economisi”, nucleul lexical *cheag* semnificând „bani” (cf. *a avea cheag la pungă*).

Într-adevăr, atribuirea metaforei *bani gheață* vorbirii populare ni se pare întru totul justificată, mai puțin, paralela dintre conturarea celor două expresii. Structura *a avea cheag la pungă* se raportează, ca origine și referință, la un anumit mediu socio-profesional, dar cele două expresii reprezintă etape succesive ale aceluiași caz, *bani gheață* exprimând starea economică a celui care, în general, „are cheag”, în accepție metaforică.

De asemenea, este evident faptul că *bani gheață* se înscrie între formulele construite similar, enumerate de către autor: același nume, constant, + determinant, care se referă „în primul rând, la modul cum se face plata [...] când se plătește cu *bani* «efectivi» (inițial, exclusiv monede metalice) [...] numiți *gata, numărați, numărători, peșin, sunători, lichizi*, respectiv, *(în) naht, în numărătoare, (în) numerar*” (*op. cit.*, 171). Probabil, deși Stelian Dumistrăcel nu afirmă, *bani gata*, conform enumerării, reprezintă cel mai vechi, dacă nu cel dintâi termen specializat pentru vânzări-cumpărări și, prin urmare, a constituit modelul structural pentru terminologia ulterioară.

Alte îmbinări urmând aceeași schemă „pe lângă precizarea **modului cum se face plata** [subl. n. – I.M.] (tot cu bani «efectivi»), cuprind sememe privitoare și la

modul cum s-a constituit suma [subl. n. – I.M.] destinată operațiunii respective; este vorba, în primul rând, de *bani grămadă*, așadar «*adunați*», dar desigur, nu numai de cânt pentru a efectua o plată (v. verbul *a grămădi*, dar și zicala [...] *adună cu firul ca să ai cu grămada* – Zanne, *Proverbe IV*, 19)” (*op. cit.*, 171). Aceeași idee apare și în sinonimul regional, identificat de către Stelian Dumistrăcel: *bani bot*, înregistrat în Sânmihaiu Almașului, jud. Sălaj (v. *Atlas lingvistic român*, II, h. 1003, pct. 284).

Afirmația privitoare la „modul cum s-a constituit suma” nu se dovedește pe deplin convingătoare, acesta fiind un aspect particular, care, în general, nu este făcut public și nu interesează partenerii angajați în acțiunea de vânzare-cumpărare, respectiv, tranzacția de fixare a prețului, cu precădere din punctul de vedere al vânzătorului. Fiecare adună bani „cum poate”, uneori chiar „cu țârâita”, iar, „la vedere” de cele mai multe ori, ajunge numai rezultatul operației. Se spune curent, ca afirmație, *plătește cu bani grămadă*, dar mai puțin probabil, *adună bani grămadă*, cel mult, ca supoziție. De aceea, considerăm că și *bani grămadă* se referă restrictiv la suma achitată integral, pe loc, imediat, și că sintagma se poate afla în terminologia referitoare „la modul cum se face plata”.

În același sens, neconvingătoare ni se pare și explicația oferită de Berg, *Dicționar*, 39, cel puțin parțial, pentru *bani gheață*: „expresia ... vrea să arate că banii sunt puși deoparte, în bloc, pentru o anumită târguială, precum și faptul că sunt plătiți în bloc, toți odată”. Nu credem că secvența „acoperă” cele două realități succesive invocate și nici că rezervele se constituie punând *bani gheață deoparte* (extensiunea metaforei contravine exprimării), ci, mult mai sigur, punând *bani deoparte* pentru a fi plătiți „în bloc”. Altfel spus, prin decriptarea expresiei *bani gheață* obținem informații vizând exclusiv modalitatea de efectuare a plății, circumscrisă strict momentului corespunzător, felul în care s-a realizat suma rămânând în afara interesului.

Surse informative precum *Documente privind istoria orașului București* [= *Doc.*] permit formularea unei alte propuneri în legătură cu originea expresiei discutate. Volumul citat cuprinde acte (particulare) de vânzare pentru perioada 1636–1848, unde, formula *bani gata* se întâlnește, relativ constant, prin raportare la altele mai puțin frecvente. Din multitudinea ocurențelor am limitat exemplificările la câteva cazuri (două-trei), apreciind că acestea sunt suficient de relevante: *Și l-am vândut* [locul de casă] *de a mea bună voie și fără de nicio silă drept bani gata, taleri 46* (*Doc.*, 60). *Să dea mânăstirii 11000 bani gata* (*op. cit.*, 268).

Formula alternează cu alta sinonimă, dar mai explicită, mai clară, după cum rezultă din contexte: *banii toți. Și ne-au dat acești bani toți în mâna noastră* (*op. cit.*, 64).

În unele acte, cele două sintagme apar corelativ, în limitele aceleiași propoziții: *Și l-am vândut* [locul de casă] *pe bani gata și am luat toți banii în mâna*

noastră (op. cit., 75). Am vândut drept taleri 9000, cu **bani gata**, pe care i-am și primit **bani toți deplin** (op. cit., 248). L-am vândut [locul] drept **bani gata**, taleri 660 și acești **bani i-am luat toți deplin în mâinile mele** (op. cit., 120).

Din cele două formule, prin „comasare”, în urma contaminării, a rezultat una singură, evident, mai extinsă decât varianta binară primordială: *bani toți gata*: Ne-am tocmît cu dumnealui și am luat acești **bani toți gata** în mâinile noastre (op. cit., 53). Și m-am tocmît drept **bani gata**, taleri 93. Și luând acești **bani toți gata**, i-am dat acest al meu adevărat zapis (op. cit., 69).

Structura trimembră *bani toți gata* constituie, după părerea noastră, cadrul propice pentru unele modificări fonetice „interne”, proprii oralității, datorate, în principal, coarticulației¹. Rostirea alertă a secvenței *toți gata* ar fi putut determina propagarea (semi)vocalei terminale [i], din primul cuvânt, după oclisivă velara inițială a cuvântului următor, fapt ce ar fi determinat apariția oclusivei palatale [Í]. Modificarea [g] > [Í] ar fi antrenat, la rândul ei, modificarea dentalei surde [t], din structura aceluiași cuvânt, în africata dentală [t̪], și prin influența consoanei [t̪] din *toți*, modificare determinată de posibilitatea conturării unei noi vocabule, *gheață*, fapt semnalat de Al. Graur ca „deraiere lexicală”. Rezultatul unui accident fonetic spontan exprima, însă, în mod surprinzător, un cuvânt recognoscibil și susceptibil de interpretări semantice. De aceea, probabil, a fost, ulterior, agreat, adoptat și pus în circulație. Pentru că a apărut în cadrul vorbirii populare, a și rămas la acest nivel. *Bani gheață* nu reprezintă un termen tehnic de împrumut, ci unul modelat și adaptat de vorbirea populară. În volumul consultat, *Doc.*, pentru intervalul 1636–1848, nu figurează, și, după cum preciza și Stelian Dumistrăcel (v. *supra*), în general, nu se întâlnește până către sfârșitul secolului al XIX-lea, tocmai datorită descendenței din termenul consacrat, filiației evidente cu acesta.

Presupunerea că formula *bani gheață* descinde din *bani gata*, în afara apropierei formale, a identității numerice a sunetelor, sub aspectul corpului fonetic, și a posibilității de reconstituire a „originalului”, modificat prin acțiunea factorului perturbant [i] (cf. *gata* > [Íáță]), se bazează, pe ocurențele lor comune. Ca element de lexic profesional, pentru o anumită epocă, încheiată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, secvența originară se întrebuița în actele de vânzare-cumpărare strict punctual, atunci când se făcea plata și când se transcria modul de efectuare a plății. Formula se asocia, ca termen specializat, oral și scriptic, cu modalitatea de livrare a banilor la astfel de tranzacții: „Cu acel credit au fost dator răposatul în Brașov și cu venirea tovarășilor de la Ploiești la Brașov l-am răsplătit pe răposatul de *bani gata* ce au avut cu dânșii aduși de Ploiești, după cum se arată

¹ Pentru descrierea fenomenului și explicații ample v. Sextil Pușcariu, *Limba română I, Privire generală*, 1976, 66.

mai jos” (Furnică, *Brașov*, 121). Strict cu această distribuție „momentană”, de achitare a unor obligații pecuniare, expresia „tehnică” *bani gata* se întâlnește încă din textele cronicarilor: *Ceialți siimeni nu le-au dat lefe bani gata, neavând de unde* (Neculce, *Letopiseș*, II 340/32). *Or vinde pe bani gata, ori pe datorie* (Uricariul, II, 42/10, VII 55/11). Formula este comentată de Hasdeu (HEM, 2425) precum și, din perspectiva acesteia, locuțiunea *fecior de bani gata*. Momentului plății din actul de vânzare-cumpărare îi corespunde momentul moștenirii, în urma căruia tânărul primește *bani gata*. Tot aici trebuie să amintim și *zestrea* ca posibilitate de menționare a formulei: *Cu cât au voit el [socrul] a însămna prin izvodul de zestre, cu aceea m-am mulțămit, adică: douăzeci boi, douăzeci vaci cu viței, una sută oi, patru cai cu brișcă acoperită și șapte sute ruble argint bani gata* (Vârnav, *Istoria*, 52).

La un moment dat, sintagma *bani gata* a ieșit din uz, fiind concurată, apoi substituită de *bani gheață*. Noua formulă creată, după toate probabilitățile, întâmplător, accidental, a fost preferată pentru forța de sugestie de necontestat. Ea evocă, în plan concret, atât modalitatea de plată, cât și credibilitatea acesteia, prin posibilitatea intermediată de a palpa și de a simți calitatea glacială a depozitului monetar prezentat *ad-hoc*, respectiv, totalul sumei, sugerând, prin volum, un întreg de *gheață*, inseparabil momentan, stimulativ pentru vânzare-cumpărare.

În legătură cu filiația celor două formule, putem presupune o perioadă de coexistență, cu specificarea că *bani gata*, aparținând terminologiei consacrate, „a ecranat”, cel puțin documentar, atestarea formulei-substitut. De altfel, este foarte probabil ca momentul substituției să corespundă căderii în desuetudine a originalului, odată cu modernizarea actelor juridice. Dispărând ca termen din protocolul acestora, a fost înlocuit de *bani gheață*, dar exclusiv în limba vorbită.

În afară de structura *bani gata*, dicționarele (SDLR, DA, DEX) consemnează o altă similară, în sensul organizării pe baza aceluiași adverb: *haine gata* „haine făcute dinainte în așteptarea unui cumpărător” (v. SDLR s.v.), concurată și înlocuită progresiv de neologismul corespunzător, preluat și în titulatura magazinelor de specialitate: *confecții*. În plus, am identificat o expresie neînregistrată în dicționare, în opera unui scriitor basarabean din secolul al XIX-lea: *copii gata* [referitor la posibilitatea unui bărbat de a se căsători cu o văduvă, având urmași]: *Însă, fiindcă, într-aceea vreme, după capitalul meu, asăminea mireasă nu puteam găsi, decât numai câteva văduve, unele cu copii gata, iar altele sterpe, apoi, la una din aceste de pe urmă, degrabă mi s-au deschis vacanție* (Vârnav, *Istoria*, 50).

Ultimele două expresii citate și-au păstrat „identitatea” intactă, deși reprezintă același tip de construcție și în aceleași condiții: nume variabil + determinant constant. Răspunsul la întrebarea posibilă „cărui factor se datorează stabilitatea și conservarea acestora, în forma primordială, vizează distribuția și,

implicit, frecvența total diferită a numelor determinate. Interesul aproape general în cazul *bani gheață* cunoaște o descreștere evidentă pentru *haine gata* și aproape dezinteres (= interes redus) pentru *copii gata*.

Frecvența și distribuția expresiei *bani gheață* a determinat crearea contextului propice pentru modificarea fonetică al cărei rezultat s-a impus, datorită valorii metaforice și posibilității de interpretare semantică. Așadar, nu în toate contextele, *gata* devine *gheață*, ci numai acolo unde s-a creat oportunitatea acestei deveniri.

Înregistrarea noii organizări *bani gheață*, sub aspectul semnificației, prezintă interes pentru ipoteza noastră. Dintre dicționarele secolului al XIX-lea, *Damé* consemnează sintagma cu glosa „argent comptant”, fără referire la modalitatea de colectare, la fel și *Pontbriant, Dicț.*, iar în TDRG apare un citat neidentificat (probabil primul): *Baloturile de tutun sunt transportate la Havana și plătite cu bani gheață*. În DA întâlnim ilustrări din opera unor scriitori aparținând secolului trecut: C. Sandu-Aldea, M. Sadoveanu, iar în DL din literatura de după 1944: *Când a auzit că ginerele are 20 000 bani gheață, bătrânul s-a bucurat la bani* (Marin Preda, *Întâlnirea din pământuri*, 1948, 115). SDLR și CADE includ secvența, acesta din urmă cu un fragment fără sursă precizată: *Aveam 40 000 de lei bani gheață în buzunar*. DM, DEX, MDA înregistrează, de asemenea, expresia, cu aceeași semnificație. Mențiunea din *Resmeriță, Dicț. s.v. gheață: bani ~* „bani în numerar, de metal”, ni se pare demnă de interes, prin detalieri. Efectuarea odinioară a plăților în monede de aur sau de argint, numărate (cf., pentru glosă, *bani numărați* din DLR s.v. *numărat*² „bani numerar, bani gheață, bani peșin”), eventual în pungi (1 = 500 galbeni, taleri) a putut determina acceptarea secvenței *bani gheață* „bani palpabili, grămadă” având, totodată, la atingere și calitatea fundamentală a apei solidificate, alcătuind un tot: răceala.

Se poate observa că *gheață* devine calificativul unei sume de bani, nu neapărat dobândite în timp, ci prezentate la momentul oportun, în perspectivă imediată sau în momentul încheierii unei tranzacții, a obținerii unei moșteniri etc. Odată epuizat respectivul moment, *bani gheață* redevin bani ordinari. În aceste condiții, statutul metaforic se referă restrictiv la modul de efectuare a plăților, de returnare a datoriilor și nicidecum la modul de colectare. Bani au dobândit calitatea „polară”, nu prin depozitare picătură cu picătură, ca apa în timpul iernii, ci punctual, atunci când au constituit suma integrală pentru achitarea unui obiect sau onorarea unei obligații (zestrea). Formulări de tipul „bani strânși gheață” par îmbinări hibride, eronate, pentru că *gheață* determinant, cu accepția „depozit” ar fi plauzibil, cu tot sensul lui figurat, poate pentru ținuturile arctice! În DA s.v. *gheață* II.1. găsim un citat din povestirea Sofiei Nădejde, *Tatăl*, în rezumat, cazul unui bătrân, de altfel comentat de către Stelian Dumistrăcel, care

adunase și depuse bani „grămadă, la un loc”, la o bancă, după falimentul acesteia, trezindu-se „gol ca degetul”, deși avusese „bani strânși gheață”. Formula, în varianta extinsă, după toate aparențele, reflectă contaminația a două expresii distincte *bani strânși grămadă*, stadiul „antedepunere” și *bani gheață*, în momentul depunerii. Prin restrângere, în exprimare populară sau a autoarei, a rezultat sintagma mixtă *bani strânși gheață*. Contradicția dintre termenii unei astfel de structuri contravine verosimilității construcției și nu mai necesită comentarii.

Prezența secvenței, mai întâi, în glosare dialectale (cf. Pamfile, *Jocuri de copii* II, 1906, 131; Ciaușanu, Gl. 47/177), mai apoi în atlase lingvistice (ALR, II, s.n., h. 103 / pct. 537, 682, 784, 812), inevitabil, în ordinea realizării lucrărilor citate, constituie proba apariției acesteia la nivelul menționat și nu a penetrării din varianta cultă.

După Stelian Dumistrăcel (*op. cit.*, 120), formula, atestată exclusiv în Vechiul Regat și absentă în graiurile de peste munți, sugerează „posibilitatea influenței unor limbi străine cu acțiune limitată la Țara Românească și în Moldova; aceste limbi ar putea fi turca, dar, în special, neogreaca, ca efect al diferitelor relații economice mai vechi, bine cunoscute, respectiv, al prezenței negustorilor greci în Principate, începând cu secolul al XVIII-lea”. Fără să contestăm justetea punctului de vedere, observăm că (*în*) *naht, peșin*, determinante pentru bani, au pătruns în limba română ca împrumuturi din greacă, respectiv, din turcă, poate în absența acelor afinități care favorizează calcul. Nu dispunem de datele care ar fi înlesnit procedeul pentru cazul *bani gheață*. În ipoteza etimologiei interne, localizată în spațiul Vechiului Regat, unul dintre argumente, în favoarea acesteia, constă în posibilitatea redactării actelor comerciale în limba română. Încheierea acestora prin întrebuițarea unor formule consacrate (cf. *bani gata*, subînțelegând adjectivul *adunați, numărați*), prezente și în vorbirea curentă, a înlesnit conturarea cadrului de creare a noului calificativ (*gata > gheață*), net superior ca expresivitate, în raport cu structura originală. În acceptarea presupusului calc, Stelian Dumistrăcel (*op. cit.*, 120) are în vedere „o formă mentală universală”, reflectată și de limba română (cf. pentru limba literară «înghețarea salariilor», după «înghețarea creditelor», ca «bani grămadă», *adunați în timp și păstrați*, însemnând «bani înghețați», din perspectiva circulației monetare). Față de acestea, considerăm că situațiile nu sunt, totuși, comparabile: *bani grămadă*, *adunați în timp și păstrați*, devin *bani gheață* numai atunci când dobândesc competența de a intra în circuit. Încheierea tranzacției coincide cu pierderea statutului, de altfel, fără semantism prohibitiv, ci, dimpotrivă. Terminologic, stadiul *bani gheață* corespunde unei etape din desfășurarea circuitului monetar, în ciuda metaforei defînitorii, anume aceleia care permite „declanșarea” și fluidizarea acestuia, fie și momentană. Altfel spus, *bani gheață* nu înseamnă *bani înghețați*, ci, din contră, *bani ... dezghețați*, adică „bani lichizi”, cu

care se plătește pe loc, ca mijloc ideal de plată. Contradicția dintre termeni are la bază originea lor diferită și semantismul distinct: *gheață* nu definește, în general, „depozitul (agoniseala)” și nici „depozitul blocat” pentru circuitul monetar, ci o sumă în bloc, corespunzătoare unui preț pretins, redată pieței la un moment dat.

Caracterul popular al expresiei discutate, conturarea ei ca fapt de oralitate, specific lexicului unei anumite pătri sociale, se reflectă în atestările puțin numeroase ale acesteia. Apărută către mijlocul secolului al XIX-lea, secvența *bani gheață*, prin descendența ei populară, nu va deveni un termen tehnic, așa cum a fost îndelung formula *bani gata*, cel puțin pentru perioada de început, în absența alternativei. Pătrunderea terminologiei neologice, specifică noilor instituții de profil, băncile, în aceeași epocă, a impus o anumită restrângere în evoluția acesteia. Întrebuințată pentru forța ei de sugestie, în limba vorbită, construcția metaforică nu a trecut „pragul” edificiilor bancare, acolo unde termeni înrudiți *înghețare*, (*credite*) *înghețate*, prin originea lor, calcuri după termeni neologici, și apartenența la vocabularul profesional, au fost și sunt „la ei acasă”.

Deoarece termenul aparține, fără îndoială vorbirii populare, corelarea apariției lui cu pătrunderea unor împrumuturi neologice: *bani lichizi*, *lichidități*, precum și a lexicului specializat pentru blocarea acestora: *înghețare*, *credite înghețate* din vocabularul bancar, ni se pare forțată, ca și asocierea termenului *bani gheață* cu *înghețarea* și *creditele înghețate*. De altfel, semantic, cei doi poli ai relației se distanțează, nu au nimic comun. Contradicția dintre puterea de cumpărare a celui care dispune de *bani gheață*, adică „bani pe loc, instantaneu”, prin comparație cu cel care are *credite înghețate*, este mult prea evidentă. Dacă avem în vedere atestarea termenilor *bani gheață* (Pontbriant, *Dicț.*, 1862); *bani lichizi* (Costinescu, 1870), situația nu se clarifică decisiv în privința relației lor. Pe de o parte, este greu de admis ca trecerea dintr-un palier în altul să se fi petrecut rapid și cu rezultate imediate, pe de altă parte, publicul „țintă” susceptibil de „paternitate” în privința formulei *bani gheață*, dacă nu era privat de informații, vizând îmbogățirea terminologiei bancare, în orice caz, nu era „la zi” cu însușirea acesteia. (În acest sens riscăm afirmația că *bani lichizi*, *lichidități*, pentru marele public din România, „a ieșit” din lexicul bancar, abia după 1989, perioada de după 1948, prin etatizarea instituțiilor bancare, determinând retragerea unor astfel de termeni în vocabularul pasiv).

*

În legătură cu originea expresiei *bani gheață*, propunem următoarele:

– explicarea expresiei prin etimologie internă, după cum au propus Al. Graur și Stelian Dumistrăcel.

– descendența sintagmei *bani gheață* din *bani gata*, așa cum a afirmat Al. Graur, dar nu prin „deraiere” lexicală, ci, mult mai probabil, prin accident fonetic, ca fapt de oralitate datorat coarticulației, precum s-a întâmplat în multe alte cazuri.

– motivarea descendenței și filiației celor două expresii prin factori lingvistici (apropiere formală, identitatea ocurențelor etc.) și extralingvistici (declinul originalului în favoarea noii structuri).

– interpretarea momentului de apariție a expresiei *bani gheață* ca fapt independent, în raport cu apariția calcurilor neologice: *înghețare*, *credite înghețate*, fiind vorba de procese desfășurate în paliere diferite ale limbii.

– reflectarea originii deosebite a termenilor menționați: *bani gheață*, *credite înghețate* în semantismul lor, nu numai diferit, ci chiar antonimic.

– adoptarea compusului *bani gheață* pentru capacitatea expresivă și posibilitatea interpretării, sugerând, pe de-o parte, „întregul”, referitor la suma totală achitabilă, pe de altă parte, calitatea glacială, palpabilă a masei monetare prezentate.

– neconvertirea expresiei *bani gheață* în termen tehnic, prin originea sa de „produs” al oralității, barat în propria evoluție de evoluția contextului social-istoric.

– absența oricărei filiații între cele două categorii de termeni: *bani gheață*, *credite înghețate* sau în relația sinonimică, aparent, absurdă: *bani gheață* – *bani lichizi*, explicabilă prin originea lor diferită.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- AFLR = *Arhiva fonogramică a limbii române* a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.
- Berg, *Dicționar* = I. Berg, *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre*, București, „Saeculum-Vestala”, 1995.
- CADE = I.-Aurel Candrea – Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*. Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* de I. – Aurel Candrea. Partea II: *Dicționarul istoric și geografic ilustrat*, de Gh. Adamescu, București, Editura „Cartea Românească”, [1926–1931].
- Ciașanu, Gl. = G. F. Ciașanu, *Glosar de cuvinte din județul Vâlcea*. București, Imprim. națională, 1931. (Academia Română. Memoriile Secțiunii literare. Seria III. Tom. V. Mem. 6).
- Costinescu, 1870 = Ion Costinescu, *Vocabular româno-francesu*, București.
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1948.
- Damé = Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français comprenant le lexique roumain-français et français-roumain de la terminologie paysanne*. Bucarest, 1900.
- DEX = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Dicționar explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Univers Enciclopedic, 1986.
- DL = *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. I–IV [București], volumul al II-lea, 1956.
- DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, București, 1965 și urm.
- DM = *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958 (Academia

- Doc. = Republicii Populare Române, Institutul de Lingvistică din București).
- Dumistrăcel, 2000 = *Documente privind istoria orașului București*, redactor-responsabil Florian Georgescu, S.P.C., Muzeul de istorie a orașului București, [1960].
- Furnică, Brașov = Stelian Dumistrăcel, *Bani gheață, bani uscați*, în FD XIX, p. 117–122; *idem.*, *Până-n pânzele albe. Expresii românești*. Biografii, motivații, ediția a II-a revăzută și augmentată, Iași, Institutul European, p. 170–175.
- Gl. Argeș = Dumitru Z. Furnică, *Din trecutul românesc al Brașovului*. Documente comerciale 1741–1860. București, 1937.
- Graur, 1970 = D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, 1967.
- HEM = Al. Graur, *Deraieri lexicale*, în vol. *Scrieri de ieri și de azi*, București, Editura Științifică, p. 160–167.
- Pontbriant, *Dicț.* = B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae, Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*. Tom. I–II, 1887; Tom. III, 1893.
- Resmeriță, *Dicț.* = Raoul de Pontbriant, *Dicționar româno-francez*, 1862.
- SDLR = Al. Resmeriță, *Dicționarul etimologico-semantic al limbei române*, Craiova, Institutul de Editură „Ramuri”, 1924.
- Vârnav, *Istoria* = August Scriban, *Dicționarul limbii românești (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Edițiunea întâia, Iași, 1939.
- Zanne, *Proverbe* = Teodor Vârnav, *Istoria vieții mele (Autobiografie)*. Chișinău, 2007.
- = Iuliu A. Zane, *Proverbele românilor*, vol. I–X, 1895–1912.

AUTOUR DE L'ORIGINE D'UNE EXPRESSION: *BANI GHEAȚĂ*

(Résumé)

En s'appuyant sur les données de vieux documents commerciaux, l'auteur discute l'origine de l'expression *bani gheață*, développée dans les milieux d'affaires, comme un fait d'oralité, ayant le point de départ dans la formule imposée par les scribes qui connaissaient l'ancien slave: *bani gata*.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*